

University of Groningen

Schriftgetuigenis en oergeschiedenis

van den Belt, Hendrik

Published in:

Radix: gereformeerd interfacultair tijdschrift

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Version created as part of publication process; publisher's layout; not normally made publicly available

Publication date:

2018

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

van den Belt, H. (2018). Schriftgetuigenis en oergeschiedenis: Een theologische herwaardering van het oude aardecreationisme. *Radix: gereformeerd interfacultair tijdschrift*, 44(2), 84-97.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Schriftgetuigenis en oergeschiedenis Een theologische herwaardering van het oudeaardecreationisme

Henk van den Belt

Abstract Aansluitend bij gereformeerde theologen die positief-kritisch reageerden op de opkomst van de evolutietheorie, bepleit dit artikel een herwaardering van het oudeaardecreationisme. De aanvaarding van een hoge ouderdom van de aarde, van een cyclus van leven en dood in het dieren- en plantenrijk en van beperkte vormen van evolutie zijn niet in strijd met het geloof in de Bijbel als het Woord van God. Daarbij wordt uitgegaan van het karakter van de Schrift als betrouwbaar getuigenis over het heilshandelen van God in de geschiedenis. Dat handelen onttrekt zich aan historische waarneming. Daarom is het niet juist om schepping en evolutie te vermengen. Anderzijds voltrekt Gods handelen zich wel in de concrete wereldgeschiedenis en daarom zijn de sporen van de prehistorie niet bedrieglijk, al kunnen we de data verkeerd interpreteren. Het Schriftgetuigenis beschrijft de geschiedenis vanuit menselijk perspectief en in de Schrift is sprake van een zekere gelaagdheid en redactie. Niettemin moet dat wat zich als historisch aandient – rekening houdend met het eigen karakter van de prehistorie en het karakter van de Schrift als getuigenis – als historisch blijven staan. Voor onze kennis van de schepping van de mens naar Gods beeld en gelijkenis zijn wij aangewezen op het Schriftgetuigenis. Dat getuigenis over de oergeschiedenis kan ingevoegd worden in de tijdschaal van de prehistorie, zonder de evolutietheorie te gebruiken als leessleutel voor de schepping van de mens.

1. Een oude aarde

Orthodoxe protestanten geloofden, net als alle andere christenen, eeuwenlang dat de schepping ongeveer zesduizend jaar oud was. Toen de geologie en later de biologie tot andere conclusies kwamen, werd daarop door sommige gereformeerde theologen positief gereageerd vanuit het geloof dat Gods mond – de Bijbel – en Gods hand – de natuur – elkaar niet tegenspreken. De exegese van *Genesis* werd aan de nieuwere natuurwetenschappelijke inzichten aangepast (Van den Belt 2010b).

In zijn boek *What is Darwinism?* concludeerde de protestantse theoloog Charles Hodge (1797-1878) “It is atheism” (1874: 177). Zijn voornaamste bezwaar betrof echter niet de evolutie als zodanig maar de naturalistische invulling ervan. Ook *The Fundamentals*, een serie met essays waar het fundamentalisme zijn naam aan ontleent, boden ruimte aan een door God geleide evolutie. James Orr (1844-1913) verwierp daarin het darwinisme als atheïstische theorie, maar liet wel ruimte voor evolutie. De schepping van de mens zag hij als aparte daad van God in het evolutieproces (1917: 104). Benjamin B. Warfield (1851-1921), gereformeerd theoloog uit Princeton, zag evolutie als een aanvaardbare werkhypothese, maar maakte bezwaar tegen de vermenging van schepping en evolutie; schepping is een bovennatuurlijk ingrijpen van God, maar evolutie is ontwikkeling op het terrein van de voorzienigheid (2000: 198-210).

Deze gereformeerde theologen accepteerden op grond van de geologie een hoge ouderdom van de aarde en achtten het waarschijnlijk dat er vóór de schepping van de mens sprake was van een cyclus van leven en dood in het dieren- en plantenrijk. Zij zagen geen principiële theologische bezwaren tegen een door God geleid proces van evolutie waarin de door God geschapen soorten zich verder ontwikkelden. Zij hielden echter vast aan de onderscheiden schepping van in ieder geval de materie, het plantaardig en dierlijk leven en het eerste mensenpaar. Dit artikel wil daarbij aansluiten door een vorm van oudeaardecreationisme te verkennen, als positie tussen het jongeaardecreationisme (dat stelt dat de

aarde tussen de zesduizend tot tienduizend jaar oud is) en de theïstische evolutie in.¹

2. Bijbelse oergeschiedenis en prehistorie

Deze verkenning betreft vooral de verhouding tussen het Schriftgetuigenis aangaande Gods handelen in de oergeschiedenis en de gangbare natuurwetenschappelijke reconstructie van de prehistorie. In dit artikel staat ‘oergeschiedenis’ voor het ontstaan van de wereld zoals de Schrift daarvan getuigt en ‘prehistorie’ voor de reconstructie van de geschiedenis op basis van natuurwetenschappelijke gegevens. Prehistorie duidt soms slechts de geschiedenis van de mensheid aan, maar wordt hier breder gebruikt voor de geschiedenis van de kosmos.

Twee uitgangspunten zijn voor dit artikel van belang. Het eerste is de Schrift als het onfeilbare Woord van God. Het begrip onfeilbaar kan opgevat worden als ‘foutloos’ (*inerrant*), maar dat leidt te gemakkelijk tot misverstanden en bevestigt de angst voor een domino-effect. Met betrekking tot de geschiedenis is de tekst van de Schrift een getuigenis. De kern van de Bijbel is de schriftelijke vastlegging van het verslag dat de profeten en apostelen als ooggetuigen geven van de heilsfeiten. Die heilsfeiten zijn ingebed in de geschiedenis van Israël en de gemeente. Daarnaast is er natuurlijk ook reflectie op die heilsfeiten, denk aan de Psalmen waarin de grote werken van God verkondigd worden. Alles waarvan de Schrift getuigt, is – ook historisch – betrouwbaar. Het is onfeilbaar in die zin dat de Schrift ons nooit misleidt in dat waarvan zij getuigt (Van den Belt 2010a: 91). Bij de uitleg van dat betrouwbare getuigenis moet maximaal rekening gehouden worden met dat wat de Schrift wil zeggen in de oorspronkelijke context van de auteurs en hun beoogde lezers.

Het tweede uitgangspunt is de betrouwbaarheid van de wetenschappelijke gegevens die wijzen op een hoge ouderdom van de aarde en op het bestaan

¹ M ijn voornaamste gesprekspartners in dit artikel zijn de collega's Gijsbert van den Brink en Mart-Jan Paul, die ik beiden dank voor de vakkundige wijze waarop zij over dit thema geschreven hebben, de genuanceerde toon in het onderlinge gesprek en hun beider reacties op eerdere versies van dit artikel. Over hun boeken schreef ik een uitgebreide recensie in *Theologia Reformata* (Van den Belt 2017).

van een cyclus van leven en dood in het dierenrijk vóór het ontstaan van de mens. Een overweldigende hoeveelheid gegevens uit de sterrenkunde, de geologie, de biologie en de archeologie wijst overtuigend in deze richting. De ruimte ontbreekt hier om dieper in te gaan op de vraag waarom dat zo is en waarom het lastig is om al die gegevens in detail vanuit de alternatieven van het jongeaardecreationisme te verklaren. Er zijn in ieder geval veel hulphypothesen nodig om de data uit al die verschillende wetenschapsgebieden in de chronologie van een jonge aarde in te passen.

Als het gaat om de reconstructie van de historie, waarin de tijdperken in astrono-mische getallen aangeduid worden. Als de kosmos 13,7 miljard jaar oud is en als de ‘moderne’ mens maximaal 300.000 jaar geleden ontstaan is, gaat het op de schaal van een jaar om de laatste 691 seconden of 11,5 minuten. De ‘echte’ geschiedenis met geschreven bronnen is zo’n 5.500 jaar, oftewel de laatste 12,5 seconden van het jaar. Het is wat pretentius om vanuit die seconden stellige uitspraken te doen over het hele jaar. Maar die bescheidenheid neemt niet weg dat in de wetenschap min of meer vaststaat dat de kosmos veel ouder is dan tienduizend jaar en dat er in de prehistorie sprake was van een zeer lange cyclus van leven en dood.

Evolutie

Van den Brink (2017: 34-76) onderscheidt drie lagen in de evolutietheorie: de hoge ouderdom van de aarde, de gemeenschappelijke afstamming van het leven en de natuurlijke selectie als mechanisme waardoor de evolutie zich voltrekt. Hij koppelt er drie christelijke reacties aan: het jongeaardecreationisme, dat zich onder andere op de geologische effecten van de zondvloed beroept, het oudeaardecreationisme, dat evolutie als verklaring van de overgangen tussen materie, planten, dierlijk leven en de mens afwijst en in plaats daarvan uitgaat van het scheppend ingrijpen van God, en Intelligent Design als alternatief voor natuurlijke selectie. Er is, strikt genomen, alleen in de eerste laag een spanning tussen wetenschappelijke data die de prehistorie betreffen en de Bijbel. Ook Paul (2017: 438) geeft aan dat de hoge ouderdom van de aarde en het leven – de eerste laag van Van den Brink – het moeilijkste te weerleggen is, al acht hij dat niet onmogelijk (432vv).

De stelling dat al het leven uit een eencellig organisme is geëvolueerd via sprongvariaties is speculatief. De claim dat natuurlijke selectie het drijvende mechanisme van de evolutie is, is in gevallen van micro-evolutie, zoals bij de vinken die Darwin op de Galapagoseilanden bestudeerde, wel aannemelijk. Als omvattend verklarend mechanisme voor alle diversiteit aan levende organismen heeft de claim echter een uitgesproken levensbeschouwelijk karakter. De biologische overeenkomst die uit het DNA-onderzoek blijkt, hoeft niet te wijzen op afstamming, de overeenkomsten kunnen ook verwijzen naar dezelfde Architect. Er zijn weliswaar fossielen die aantonen dat er zoogdieren geleefd hebben die erg veel op de moderne *homo sapiens* lijken, maar daarom hoeven deze primaten niet per se biologische voorouders van de mens te zijn. Steeds komt het er bij het vergelijken van het Schriftgetuigenis aangaande de oergeschiedenis en de wetenschappelijke reconstructie van de prehistorie op aan om goed te onderscheiden tussen (a) de data, (b) een plausibele theorievorming en (c) de levens- of wereldbeschouwelijke gronden.

3. Relativisme en perspectivisme

De verschillende benaderingen om de spanning tussen de natuurwetenschappelijke reconstructie van de prehistorie en het Bijbelse getuigenis aangaande de oergeschiedenis op te lossen kunnen in twee categorieën worden onderverdeeld: historisch relativisme en perspectivisme.

Historisch relativisme

Het is mogelijk om vraagtekens te plaatsen bij elke reconstructie die in strijd is met het Schriftgetuigenis en er van uit te gaan dat de enige juiste interpretatie van de wetenschappelijke data volledig moet overeenstemmen met een letterlijke of historisch-grammaticale lezing van de Bijbel. Er kan dan alleen maar sprake zijn van een schijnbare tegenstrijdigheid. Om deze reden is lange tijd het heliocentrische model

van het zonnestelsel door sommige orthodoxe christenen scherp afgewezen.

Bij de resultaten van de wetenschap – net als bij onze uitleg van de Bijbel – moeten we bovendien rekening houden met de noëtische effecten van de zonde, oftewel met ons verduisterde verstand. Maar deze

oplossing kan door de grote spanning tussen de historisch-grammaticale lezing van de Schrift en andere data tot een vorm van fideïsme leiden: een blind vertrouwen op het geloof. Deze benadering gaat vaak gepaard met een sterke relativering van historische wetenschappelijke kennis als zodanig, zeker waar het om de prehistorie gaat.

Het sterke aan deze benadering is het vasthouden aan een zo letterlijk mogelijke lezing van de Schrift, tot het tegendeel blijkt. Paul wil vooral “stevige vragen stellen aan de historische en archeologische wetenschappen” (2017: 465). De aard van fossielen verschilt inderdaad van die van geschreven bronnen, en daarom is de reconstructie van de prehistorie van een andere aard dan die van de gewone geschiedenis. Een theoloog of filosoof mag aan een archeoloog of paleontoloog vragen naar het karakter van de historische reconstructie en vraagtekens zetten bij al te stellige claims.

Maar achter een kritische houding mogen geen onredelijke eisen aan de geschiedwetenschap – of aan de archeologie en paleontologie – schuilgaan. De historie is nu eenmaal niet herhaalbaar en een historicus kan moeilijk aantonen dat iets niet gebeurd kan zijn. Jongeardecreationisten nemen vaak een hyperkritische houding en verwerpen de gedachte dat de aardlagen uitsluitend gevormd zijn door geologische processen die nu nog voorkomen. Zij wijzen het ‘uniformisme’ (*uniformitarianism*) af als een seculier principe waardoor mensen gehersenspoeld worden (Mortenson en Ury 2008: 101-102). Dit verwijt van ongegrond uniformisme wordt soms ook toegepast op de resultaten van radiometrische datering die wijzen op een hoge ouderdom. Het is terecht om op te merken dat geen enkele historicus neutraal is in het analyseren en beschrijven van de geschiedenis. We moeten er echter op kunnen vertrouwen dat de data die de astronomie, de geologie, de paleontologie en de archeologie aandragen, ons niet bedriegen en dat het

mogelijk is om vanuit die data tot plausibele reconstructies van de prehistorie te komen, ook al blijven we onderscheiden tussen die gegevens en de theorievorming.

Paul (2017) stelt dat de historische wetenschap, in tegenstelling tot de observerende wetenschap, zich bezighoudt “met het extrapoleren van waarnemingen in het heden naar het (soms) verre, niet waarneembare en ook niet herhaalbare verleden” (29). Van den Brink (2017) is veel optimistischer over de mogelijkheid om de prehistorie te reconstrueren, maar hij gaat niet in op de eigen aard van de prehistorische claims van de evolutietheorie. Hij zou hierbij de in zijn oratie geopperde gedachte van consonantie tussen geloof en wetenschap (Van den Brink 2015) wellicht nog wat nader kunnen uitwerken.

Perspectivisme

Een tweede benadering is die van het perspectivisme. Deze benadering lost de spanning tussen de gangbare wetenschappelijke visie op de prehistorie en de Bijbelse geschiedenis uit *Genesis* op, door uit te gaan van twee verschillende perspectieven op dezelfde werkelijkheid. Het wereldbeeld van *Genesis* hoeft dan niet in overeenstemming gebracht te worden met het huidige wereldbeeld. Van den Brink (2017) definieert perspectivisme als “de hermeneutische visie dat we bij het interpreteren van de Bijbel de theologische inhoud moeten onderscheiden van het wereldbeeld waarin deze inhoud ingebed is” (122). Hij is een voorstander van een gematigd perspectivisme omdat de theologische boodschap zich niet zomaar laat lospellen uit de vorm en vooral omdat beide perspectieven elkaar overlappen “op het terrein van de geschiedenis” (134). Het grootste voordeel van deze benadering is, dat zij zonder gekunstelde harmonisatie zowel aan de boodschap van de Bijbel als aan de betrouwbaarheid van de gangbare wetenschap recht wil doen.

Het grootste nadeel is echter dat het onmogelijk is om aan te geven waar de grenzen van het perspectivisme liggen. Ook het geloof in wonderen kan met een beroep op het perspectivisme gerelativeerd worden. Er is dan ook geen principieel verschil tussen een radicaal perspectivisme en de ontmythologisering van Rudolf Bultmann (1884-1976), die de historiciteit van de heilsfeiten ontkende (Van den Brink 2017: 133). Radicaal

perspectivisme laat de boodschap van de Bijbel vervluchtigen. Dat kan wel gepaard gaan met een bepaalde mystieke vroomheid, maar is toch uiterst problematisch, juist vanwege het heilshistorische karakter van het christelijke geloof. Het christendom is geen verzameling idealistische waarheden of moralistische regels, maar een boodschap van verlossing die zich voltrekt in de geschiedenis van de mensheid. Dat is precies wat de twaalf artikelen van de geloofsbelijdenis uitdrukken met de verwijzing naar Pontius Pilatus. Toen en toen, op die heuvel daarginds is het volbracht. Anders zijn wij verloren. Het historische karakter van de Schrift vanaf de schepping in *Genesis* 1 tot en met de voleinding in *Openbaring* 22 hangt onlosmakelijk samen met het centrum van de heilsgeschiedenis en de wereldgeschiedenis in de persoon en het werk van Jezus Christus. Overigens erkent Van den Brink het belang van de heilsgeschiedenis, en daarom wijst hij radicaal perspectivisme af (2017: 135-136). Zijn gematigd perspectivisme beperkt zich tot teksten waarbij het wetenschappelijk onderzoek en niet de gewijzigde tijdgeest in een andere richting wijst dan de grammaticaal-historische lezing suggereert.

4. Uitgaan van het getuigenis

De wijze waarop de Schrift zichzelf aandient is in de protestantse theologie gezaghebbend voor de hermeneutiek. Dat betekent voor de historiciteit van de Schrift dat wij de historische teksten lezen als door Gods Geest geïnspireerde getuigenissen aangaande het heilshandelen van God in de geschiedenis. Deze benadering voor het verstaan van het Schriftgetuigenis aangaande de oergeschiedenis heeft vier aspecten die nadere doordenking behoeven.

1 Gods handelen onttrekt zich aan historische waarneming

Gods handelen in de oergeschiedenis van de mensheid laat zich door geen enkele historische methode als handelen van God reconstrueren. Gods handelen in de geschiedenis is doorgaans niet zintuigelijk waarneembaar en in ieder geval niet historisch verklaarbaar. Denk aan de incarnatie. Maria's zwangerschap is een historisch feit, maar de heilige ontvangenis zelf blijft een verborgenheid. Hetzelfde geldt voor de opstanding. Zelfs op

de Sinaï, waar God hoorbaar tot Zijn volk spreekt, doet Hij dat vanuit de wolken en de donkerheid.

Ook de schepping kan als daad van God niet historisch geverifieerd of gefalsificeerd worden. Evolutie daarentegen is per definitie een zaak van geschiedenis, van ontwikkeling. Daarom zijn schepping en evolutie verschillende categorieën die om theologische redenen beter niet vermengd kunnen worden. Het heilshandelen van God – waarmee Hij scheppend en verlossend ingrijpt in de wereldgeschiedenis – heeft een bovennatuurlijk karakter en is geen historisch verschijnsel, al zijn er wel effecten van dat handelen van God in de geschiedenis waarneembaar. Volgens het Schriftgetuigenis zijn er in de geschiedenis van de kosmos verschillende momenten van scheppend handelen van God geweest. In Genesis 1 vinden die scheppingsmomenten in zes dagen plaats. Dit onmiddellijke handelen van God kennen wij – net als de andere wonderen waarvan de profeten en apostelen getuigen – alleen door het getuigenis van de Schrift. Warfield plaatst de evolutie – in tegenstelling tot de schepping – nadrukkelijk in het kader van de voorzienigheid, oftewel van de geschiedenis. Schepping is niet alleen de *creatio ex nihilo*, maar ook het handelen van God in de geschiedenis waardoor er wezenlijk nieuwe dingen ontstaan: een *mediate creation* naast de onmiddellijke schepping uit het niets. Schepping en evolutie sluiten elkaar uit en daarom kan evolutie ook niet Gods manier van scheppen zijn (2000: 201-202).

Er is een verschil tussen theïstische evolutie – God heeft gebruik gemaakt van de evolutie om te scheppen – en de opvatting dat de geschapen wereld zowel door scheppend ingrijpen van God als door vormen van evolutie geworden is tot wat ze nu is. Gods scheppend handelen van levende wezens naar hun aard is niet historisch traceerbaar. Wat wel historisch verifieerbaar is, is een bepaalde ontwikkeling van de soorten in de geschiedenis.

Het is van theologisch belang om over de schepping van dieren naar hun aard en over de schepping van de mens naar het beeld en de gelijkenis van God als over specifieke scheppingsdaden te blijven denken, omdat op elke grens de sprekende en scheppende God staat (Boer 1964: 95, geciteerd door Van den Brink 2017: 116 n16). Daarmee is natuurlijk nog niet gezegd hoe de grenzen tussen de soorten die God geschapen heeft zich precies

verhouden tot de huidige biologische grenzen. James Orr veronderstelde het scheppend ingrijpen van God bij de overgangen naar het organische, naar het zintuigelijke en naar het morele en rationele leven, zeg maar op de grenzen tussen materie en leven, tussen planten en dieren en tussen dieren en mensen (1917: 103). Maar dat is natuurlijk speculatief, en vanuit de huidige inzichten zijn de genoemde grenzen ook niet meer zo scherp te trekken.

Er is geen essentieel theologisch verschil tussen het stof der aarde en het stof der apen, maar zelfs als God uit ‘het stof’ van andere primaten mensen geschapen zou hebben, dan is er nog altijd sprake van een afzonderlijke scheppingsdaad van God, een daad van tere liefde waarmee Hij ons mensen tot aanzijn riep en betreft het – conform het Schriftgetuigenis – geen willekeurig moment in een lange keten van evolutie.

In ieder geval schept het onderscheid tussen enerzijds schepping als onverifieerbaar werk van God in de geschiedenis en anderzijds evolutie als historisch proces, ruimte om de scheppingsdaden waarvan de Schrift getuigt in te passen in de prehistorie zonder de strekking van het Schriftgetuigenis geweld aan te doen.

Voor het geloof in Gods scheppend handelen zijn wij geheel aangewezen op de Schriften. Als natuurwetenschappers bij de reconstructie van de prehistorie dat handelen uitsluiten, doen zij dat op levensbeschouwelijke en niet op wetenschappelijke gronden, net als historici die de mogelijkheid van het wonder categorisch uitsluiten.

2 Gods handelen voltrekt zich in de geschiedenis

De schepping als handeling van God onttrekt zich aan de historische waarneming, maar zij voltrekt zich wel in de geschiedenis. Er zijn meestal wel zintuiglijk waarneembare effecten van Gods handelen. Die effecten kunnen dienen als data of bronnen voor de historicus.

Toegepast op de oergeschiedenis van de mensheid betekent dit dat het geoorloofd is om vanuit de beschikbare data die wijzen op een hoge ouderdom van de planeet aarde en op het bestaan van leven en dood in het dierenrijk voor de schepping van de *homo sapiens*, wetenschappelijke modellen over de prehistorie te ontwikkelen. Zelfs als God de wereld en de mens in volwassenheid en met een schijnbare ouderdom geschapen

heeft – bomen met jaarringen en al – blijven er in de geologie en de paleontologie nog voldoende data over die moeilijk te verenigen zijn met een zeer jonge aarde.

Vanuit het geloof dat de heilsgeschiedenis zich in de concrete wereldgeschiedenis voltrekt, mogen we er op vertrouwen dat de sporen van de wereldgeschiedenis niet bedrieglijk zijn, maar betrouwbare informatie bevatten, al zijn we ons bewust van het feit dat we de data verkeerd kunnen interpreteren. Het Schriftgetuigenis aangaande de oergeschiedenis heeft wel een heel eigen karakter en gezag, maar bij de interpretatie van de Schrift mogen botten, scherven, fossielen en ruïnes een rol spelen.

Gods handelen voltrekt zich in de gewone geschiedenis, maar niet alles wat in die geschiedenis gebeurt, is onmiddellijk handelen van God. God handelt scheppend in de geschiedenis en alle vormen van evolutie voltrekken zich onder Gods voorzienigheid als historische processen in diezelfde geschiedenis.

3 Het Schriftgetuigenis beschrijft de geschiedenis vanuit menselijk perspectief

De Schrift getuigt uiteraard niet uitsluitend van het handelen van God. Er staan ook alledaagse gebeurtenissen in de Bijbel met een historisch karakter. Denk aan de mededeling dat Henoeh, de man die wandelde met God, zonen en dochters verwekte. Dat zal met alle verschil in tijd en cultuur toch niet veel anders gegaan zijn dan vandaag de dag en dat zegt dus ook iets over de godsvrucht. De Bijbel staat vol met menselijke reacties en reflecties op Gods openbaring, denk aan de Psalmen. Ook die reflecties en reacties behoren tot het Woord van God, maar bij de uitleg en bij de normativiteit ervan moeten we wel rekening houden met het genre van de tekst. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de wraakpsalmen en aan de vervloeking van hun geboortedag door Job en Jeremia. Ook Paul ziet het scheppingsverhaal in Genesis 1 als ‘kunstig proza’ al vindt hij wel dat de hoofdzaken historisch opgevat moeten worden (2017: 150).

Voor het juiste verstaan van de eerste hoofdstukken van *Genesis* is het van belang om een onderscheid te maken tussen de Bijbelse oergeschiedenis in de prehistorie en de latere geschiedenis waarvan ook schriftelijke bronnen beschikbaar zijn.

Herman Bavinck (1854-1921) benadrukte reeds dat de tekst van *Genesis* zelf aanleiding geeft om aan andere dan “onze gewone, door de draaiing der aarde, bewerkte dagen te denken” (1909: 182), omdat de zon pas op de vierde dag verschijnt en omdat alles wat er in *Genesis* 1 en 2 staat, niet echt in een dag past. De

schepping van de dieren en van Adam, de **Het gezag van de Schrift staat** planting van de hof, de afkondiging van **of valt niet met de vraag of alle** het proefgebod, de naamgeving van de **details in een kloppend geheel** dieren, de slaap van Adam en de schep-

ping van Eva kunnen natuurlijk allemaal **gereconstrueerd kunnen worden**

op een vrijdagmiddag hebben plaatsgevonden, maar waarschijnlijk is dat niet en dat is ook niet de wijze waarop het getuigenis zich bij de lezer aandient. Naast de kadertheorie die de parallellie tussen het eerste en tweede drietal dagen benadrukt, zijn dat sterke argumenten om de dagen niet letterlijk op te vatten. Hoewel de stijl van de eerste hoofdstukken van de Bijbel niet veel verschilt van andere historische teksten, is het van belang om bij de uitleg rekening te houden met het eigen historische karakter van de oergeschiedenis voor de zondvloed – denk aan de hoge leeftijden – en met het feit dat we afhankelijk zijn van de mondelinge overlevering.

4 Het Schriftgetuigenis sluit redactie niet uit, maar verwijst wel naar de echte geschiedenis

Soms blijkt uit de tekst zelf een zekere gelaagdheid of ten minste een spanning die op verschillende bronnen zou kunnen wijzen. Neem de twee verhalen over David in *1 Samuel* 16 en 17. Het blijft wat moeilijk te rijmen dat Saul na de overwinning op Goliath door zijn geliefde hofmuzikant en wapendrager (16:21) vraagt van wie deze jongeman een zoon is (17:55).² Het is niet problematisch om beide getuigenissen over de jeugd van koning

² De kanttekeningen bij de Statenvertaling signaleren dit probleem al en stellen dat hoofdstuk 17 wellicht historisch aan 16 vooraf gaat. Zij dragen als alternatieve oplossing aan dat Sauls “verstand en memorie” door de kwade geest zo gekwetst was dat hij vergeten was van wie David een zoon was. Kanttekening 59 bij *1 Samuel* 17:55.

David naast elkaar te laten staan, ook als de details moeilijk te harmoniseren zijn. Er is waarschijnlijk sprake van verschillende bronnen die de geschiedschrijver – door de Geest geïnspireerd – bijeengevoegd heeft. Het lijkt, ook gezien de spanning in de tekst van *Genesis*, waarschijnlijk dat *Genesis* 1 en 2 verschillende verhalen – of liever getuigenissen – bevatten die mogelijk op verschillende bronnen teruggaan. Bij tegenstrijdige details kan rekening gehouden worden met het getuigende karakter van de Schrift door vast te houden aan de kern van de geschiedenis. Uiteraard is het altijd lastig om consensus te bereiken over of met zekerheid vast te stellen wat precies tot de kern van de geschiedenis behoort. Maar het gezag van de Schrift staat of valt niet met de vraag of alle details in een kloppend geheel gereconstrueerd kunnen worden volgens hedendaagse opvattingen over historiciteit.

Anderzijds kan datgene wat in het Schriftgetuigenis als geschiedenis gepresenteerd wordt, niet gerelativeerd worden door te stellen dat het niet allemaal echt gebeurd hoeft te zijn. Neem de uittocht uit Egypte en de verovering van het beloofde land. Historici hebben zo hun redenen om daar erg kritisch over te zijn. Mogelijk hoeven alle details van het Bijbelse getuigenis over de uittocht, mede vanwege het karakter van de toenmalige geschiedschrijving, niet letterlijk geïnterpreteerd te worden, maar dat betekent niet dat de historiciteit van de exodus zelf gerelativeerd kan worden, hoeveel spanning er ook zou mogen bestaan tussen de meest plausibele historische reconstructie van de geschiedenis van het Oude Oosten en het Bijbelse getuigenis aangaande de uittocht. Wij kunnen de wetslezing niet veranderen in: “Ik ben de Heer Uw God, van wie u ten onrechte denkt dat Ik u uit Egypte geleid heb.” In de kern is de exodus uit Egypte, evenals de lichamelijke opstanding van Christus, een onopgeefbaar onderdeel van de heilsgeschiedenis en daarom voegen christenen deze heilsfeiten – die als heilshandelen van God niet verifieerbaar zijn – terecht in binnen de kaders van dat wat zij weten over de gewone geschiedenis van het Oude Oosten.

Toegepast op de oergeschiedenis van *Genesis*, is er alle reden om dat wat zich als historisch aandient – rekening houdend met het genre en met het eigen karakter van de prehistorie – als echte geschiedenis te laten staan en in te voegen in de tijdschaal van de prehistorie.

5. De schepping van de mens

Er is in de data van de archeologie, de paleontologie en de paleoantropologie geen doorslaggevende reden om het Schriftgetuigenis aangaande de schepping van Adam en Eva en hun val in het paradijs te verklaren vanuit de evolutionaire reconstructie van het ontstaan van de mens in de prehistorie. De Bijbelse getuigenissen kunnen blijven staan als verwijzingen naar wat er daadwerkelijk is gebeurd, zonder die getuigenissen te herinterpreteren vanuit de evolutionaire reconstructies van het ontstaan van de mensheid. Deze stelling wordt hieronder verder toegelicht.

In de eerste plaats, en dat is een wetenschapsfilosofisch argument, verstaan paleontologen en paleoantropologen hun vak als een vorm van biologie en dus als natuurwetenschap. Dat is terecht voor zover het gaat om het verzamelen en duiden van de gevonden fossielen en ander materiaal. Bij de interpretatie van dat materiaal gaan deze natuurwetenschappers echter over tot de geschiedwetenschap. Ook dan spreken zij soms met een natuurwetenschappelijke stelligheid, door te suggereren dat de paleontologie als natuurwetenschap de chronologie voor de historici aanlevert (bijvoorbeeld Schindewolf 1993: 6). Zij vergeten daarbij echter dat paleontologie bij de interpretatie van de fossielen zelf ook een historische wetenschap is.

Er is doorgaans weinig reflectie op het historische en daarmee geesteswetenschappelijke karakter van de geboden reconstructies, laat staan op de voorwetenschappelijke en levensbeschouwelijke vooronderstellingen waarop de theorievorming gebaseerd is. Paleontologie en paleoantropologie zijn als historische wetenschappen per definitie speculatief, gegeven de aard van het bronnenmateriaal en de mate van extrapolatie in relatie tot de aard van de claims. Theologen moeten wel voorzichtig zijn om al te grote uitspraken te doen of al te kritisch te zijn op het terrein van de andere wetenschappen. Dat neemt echter niet weg dat zij wel op de voorwetenschappelijke vooronderstellingen van andere wetenschappen mogen reflecteren. Theologen en filosofen moeten daar vanuit hun eigen expertise juist kritische vragen bij stellen in het interdisciplinaire debat met andere wetenschappen.

In de tweede plaats is er ook een theologische reden om het Schriftgetuigenis aangaande de schepping van de mens niet te harmoniseren met de evolutietheorie. Immers, de schepping van de mens naar Gods beeld en gelijkenis kan door de natuurwetenschap niet geverifieerd of gefalsifieerd worden. We zijn hier helemaal aangewezen op het Schriftgetuigenis. Evenals de opstanding van Christus en andere wonderen die zich – als wonderen – onttrekken aan de historische waarneming, geldt dat ook voor de schepping van de mens. De ontkenning van de opstanding van Christus is ingegeven door een naturalistisch wereldbeeld dat wonderen uitsluit. Zo is ook de ontkenning van de schepping van de eerste mensen ingegeven door hetzelfde naturalisme.

Hoe en wanneer die schepping precies heeft plaatsgevonden, kunnen we niet reconstrueren. Dat die schepping heeft plaatsgevonden, weten we vanuit *Genesis*. Waarom zou het niet zo gegaan kunnen zijn als *Genesis* beschrijft? Voor een reconstructie hoeven we de theorieën over het ontstaan van de *homo sapiens* in de prehistorie niet als leessleutel te nemen, omdat de beschikbare data een schepping van de mens conform het Schriftgetuigenis van *Genesis* niet uitsluiten.

Om deze twee redenen is het onnodig speculatief om de schepping van de mens voor te stellen als het scheppen van menselijk bewustzijn in een clan van enkele tienduizenden hominiden en de zondeval te interpreteren als een collectieve breuk tussen God de Schepper en deze clan met hun stam- of verbondshoofden Adam en Eva (Van den Brink 2017: 208-213, 235-242). Van den Brink laat weliswaar de kern van schepping en zondeval als geschiedenis staan, maar hij neemt ten onrechte het natuurwetenschappelijke model van de gangbare paleontologie en paleoantropologie over, zonder te reflecteren op de wankelende basis van de betreffende claims, die niet tot het terrein van de natuurwetenschap, maar tot die van de geschiedwetenschap behoren. Het is mooi dat hij het scheppende handelen van God en de val van onze verbondsouders laat staan, maar hij gaat onnodig ver gaat in het herinterpreteren van het Schriftgetuigenis vanuit de wetenschap, ook al doet hij dat omdat hij een ‘worst case scenario’ als uitgangspunt neemt, om een voortdurende terugtrekkende beweging te voorkomen.

Wat is dan het alternatief? De ouderdom van de aarde en de cyclus van dood en leven in het dierenrijk nopen tot een herinterpretatie van *Genesis* 1, een tekst die zelf ook aanwijzingen bevat voor een minder letterlijke exegese. Maar de evolutionaire reconstructie van het ontstaan van de mensheid noodzaakt niet tot een grondige herinterpretatie van de schepping van de mens en de historische zondeval, zoals *Genesis* 2 en 3 die beschrijven.

Er is een risico dat op den duur de natuurwetenschappelijke aanwijzingen voor biologische verwantschap van alle levensvormen zo sterk zullen worden dat uiteindelijk ook hierin de Schrift geherinterpreteerd zal moeten worden, conform het voorstel van Van den Brink. Vanuit een oprechte en begrijpelijke zorg over een voortdurende terugtrekkende beweging stelt hij voor om maar meteen door te pakken en in ieder geval te doordenken wat het theologisch betekent als alle natuurwetenschappelijke aanwijzingen waar zouden zijn.

Dat is moedig, maar niettemin gaat de door hem aangedragen oplossing onnodig ver. Het karakter van de beschikbare data die wijzen op biologische afstamming en natuurlijke selectie is namelijk van dien aard dat aanpassing van de interpretatie van *Genesis* daaraan niet nodig is. Dat er vormen van evolutie hebben plaatsgevonden is aannemelijk, maar dat al het leven vanuit evolutie verklaard moet worden, is ingegeven door de uitsluiting van het scheppend handelen van God waarvan de Schriften getuigen.

Waarom zouden we de Bijbelse geschiedenis van onze eerste voorouders in het paradijs harmoniseren met de prehistorische reconstructies van de hominiden van wie wij weinig tot niets weten? Er is voor de biologische afstamming immers nog geen steekhoudend historisch bewijs. Het lijkt onwaarschijnlijk dat dat bewijs in de toekomst wel geleverd kan worden, gezien de aard van het bronnenmateriaal, de enorme extrapolatie en vooral vanwege het eigen karakter van de geschiedwetenschap.

De schepping van de mens als handelen van God kan om dezelfde redenen als de exodus en de opstanding van Christus als heilshistorisch feit in de wereldgeschiedenis gehandhaafd worden. Tot deze feiten hebben we alleen via het Schriftgetuigenis toegang. Het is niet nodig om de seculiere reconstructie van de prehistorie zo sterk te laten domineren dat het een

raster wordt waaraan het Bijbelse getuigenis aangaande de oergeschiedenis wordt aangepast. Dat is ook niet wenselijk, omdat door die aanpassing een grote wissel getrokken wordt op het belang van de historiciteit van Adam en Eva in het geheel van de Schrift.

Historische bronnen zijn ook getuigenissen

Alle kennis van de geschiedenis berust op getuigenissen. De schedels en andere botresten getuigen dat er dinosauriërs en mensachtige primaten geleefd hebben. Maar of er in het laatste geval sprake is van biologische afstamming, is een interpretatie van deze getuigenissen. Uitgaande van het scheppend handelen van God, hoeft er van biologische afstamming van al het leven op aarde niet per se sprake te zijn, ook al is het waarschijnlijk dat sommige soorten of varianten binnen soorten zich evolutionair ontwikkeld hebben. Als er wel biologische afstamming is, dan is dat vanwege het historisch onverifieerbare scheppend handelen van God geen gewone biologische afstamming, omdat God scheppend bij elke grensovergang staat en zeker bij de grens tussen dieren en mensen.

Bij de vraag hoe het Schriftgetuigenis zich tot alle andere getuigenissen – die we doorgaans wetenschappelijke data noemen – verhoudt, is de wereldbeschouwing van waaruit die getuigenissen geïnterpreteerd worden van groot belang. Een christen zal vanuit de combinatie van de getuigenissen tot andere conclusies komen dan een agnost die zich alleen door de natuurwetenschappelijke getuigenissen laat gezeggen. Hier botsen wereldbeschouwingen.

Het is nog wel de vraag hoe het Schriftgetuigenis in overeenstemming te brengen is met de natuurwetenschappelijk data die getuigen van een cyclus van leven en dood vóór de schepping van de mens. Het onderscheid dat Warfield maakt tussen schepping en evolutie kan helpen om die vraag te beantwoorden. Een valide argument tegen schepping door middel van evolutie is de wreedheid van het proces dat haaks staat op het Bijbelse getuigenis van een goede schepping. Maar Warfield houdt het proces van evolutie juist weg van de goede schepping.

Daarop voortbordurend zouden we kunnen veronderstellen dat dat proces – waardoor de goede schepping geworden is zoals die nu is – mede beïnvloed is door de kwade machten die sinds de val van de engelen in de

wereld werkzaam zijn. De meest voor de hand liggende lezing van *Genesis* 1 en 2 suggereert een paradijselijke toestand op de hele aarde voor de zondeval. Maar het laat zich ook goed denken dat er meerdere momenten van scheppend handelen van God zijn, waarbij de goede schepping steeds verstoord wordt door de macht van het kwaad, met als culminatie de val van de mens. Hoewel dat speculatief is, kunnen het Schriftgetuigenis en het getuigenis van de fossielen op deze wijze met elkaar in verband gebracht worden.

In ieder geval gaat de val van de engelen historisch aan de zondeval vooraf en manifesteert de macht van het kwaad zich al voor de zondeval in het dierenrijk en nog wel in de slang, het schranderste dier dat God geschapen had. Uit het feit dat dorens en distels uit de aarde opkomen als straf voor de zonde hoeft nog niet geconcludeerd te worden dat alles wat in de natuur lijden veroorzaakt of ondergaat, het directe gevolg is van de zondeval. De Psalmen zingen over de trouwe zorg van God voor de roofdieren (104:21 en 147:9) zonder het lijden van de prooidieren aan de zondeval te koppelen. Dat zou ons voorzichtig moeten maken om te stellen dat het evolutieproces – als historisch proces en niet als scheppend handelen – onverenigbaar is met de goedheid van God.

Conclusie: de lezing van Genesis 1 en 2

Als de geschiedenis van de mensheid pas begint met het scheppend handelen van God, waar de Schrift van getuigt, dan zijn Adam en Eva gewoon onze eerste voorouders. Dat te geloven is met geen enkel historisch gegeven in strijd, al conflicteert het wel met de gangbare wijze waarop de beschikbare buitenbijbelse getuigenissen geïnterpreteerd worden.

Vanuit het geloof dat Gods mond en Gods hand elkaar niet tegenspreken, reageerden gereformeerde theologen in de negentiende eeuw positief-kritisch op de nieuwe inzichten van de geologie en biologie. Het zou naïef zijn om te ontkennen dat intussen de evolutietheorie en vooral het daaraan gekoppelde naturalisme krachtig heeft bijgedragen aan de secularisering van het westerse denken. De integrale afwijzing van een oude aarde en elke vorm van evolutie door het jonge-aardecreationisme heeft ook meegewerkt aan de toegenomen spanning tussen geloof en wetenschap.

Intussen zijn de wetenschappelijke papieren voor de hoge ouderdom van de aarde en de plausibiliteit van de evolutietheorie na anderhalve eeuw aan wetenschappelijk onderzoek alleen maar toegenomen. Het is dan ook veel moeilijker geworden om goed te onderscheiden tussen de theoretische interpretatiekaders en de concrete data waarop die zijn gebaseerd. Daarvoor is veel specialistische wetenschappelijke kennis nodig en de data zijn niet los van hun theoretische inbedding verkrijgbaar. Het evolutionisme als wereldbeschouwing moet ontmaskerd worden, maar tegelijk vraagt de overweldigende hoeveelheid aan gegevens die wijzen op een hoge ouderdom van de kosmos en op een langdurige cyclus van leven en dood om wetenschappelijke erkenning.

Dat kan zonder het Schriftgezag op het spel te zetten, door te onderscheiden tussen schepping en voorzienigheid en door in de hermeneutiek, uitgaande van het karakter van de Schrift als getuigenis, zowel ruimte te laten voor het a-historisch scheppend handelen van God in de geschiedenis als voor de historische ontwikkeling of evolutie van de geschapen werkelijkheid onder de allesoverkoepelende voorzienigheid van God.

Voor de lezing van *Genesis* 1 betekent dit het volgende: dat er vanaf het begin – vanwege de val van de engelen – een wisselwerking is tussen het goede, scheppende handelen van God en de macht van het kwaad die zich in de wereld manifesteert, en dat de dagen niet letterlijk genomen moeten worden, maar wijzen op het scheppend handelen van God in achtereenvolgens de kosmos (dag één en drie), in de lucht en het water met hun bewoners (dag twee en vijf) en op het land (dag drie en zes). Zo scheidt God de wereld en alles wat daarin is als habitat voor de mens die Hij als man en vrouw, geschapen naar Zijn beeld en gelijkenis, een taak geeft om Zijn schepping te bouwen en te bewaren.

Volgens het getuigenis van *Genesis* 2 scheidt Hij de mens uit bestaande materie, plaatst Hij hem in de veilige omgeving van de tuin van Eden, laat Hij hem via de kennis van de dierenwereld ontdekken dat het niet goed is dat hij alleen is en scheidt Hij voor hem en uit hem een levenspartner. Hij belooft aan dit eerste echtpaar – de oervader en -moeder van alle mensen – eeuwig leven in Zijn gemeenschap als zij Zijn gebod houden en Zijn verbond bewaren. Zij overtreden echter het door God gegeven proefgebod.

Zo verbreken zij het levensverbond met hun God en storten zichzelf en hun nageslacht in het verderf en de dood. God komt hen echter in Zijn genade tegemoet met de belofte van de komst van Zijn Zoon. Er zijn geen wetenschappelijke data die deze lezing van het Schriftgetuigenis aangaande de oergeschiedenis ontkrachten.

Prof. dr. H. (Henk) van den Belt is universitair hoofddocent theologiegeschiedenis en bijzonder hoogleraar Gereformeerde godgeleerdheid: Bronnen, ontwikkeling en context aan de rijksuniversiteit Groningen. E h.van.den.belt@rug.nl

Literatuur

- Bavinck, H.** (1909). *Magnalia Dei. Onderwijzing in de christelijke religie naar gereformeerde belijdenis* Kampen: Kok.
- Belt, van den, H.** (2010a). *Betrouwbaar getuigenis. Het Geestelijk gezag van de Bijbel* Heerenveen: Groen.
- Belt, van den, H.** (2010b). Van open fundamentalisme naar jonge aarde creationisme: De acceptatie en verwerping van evolutie door orthodoxe protestanten *Theologia Reformata* 53, 336-350.
- Belt, van den, H.** (2017). Schepping, evolutie en geschiedenis [Focusartikel, recensie van G. van den Brink, *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie* (Zoetermeer 2017) en M.J. Paul, *Oorspronkelijk. Overwegingen bij schepping en evolutie* (Apeldoorn 2017)] *Theologia Reformata* 60, 417-426.
- Boer, G.** (1964). *Ik ben de Alpha. Preken en bijbellezingen over Genesis 1* Huizen: Bout.
- Brink, van den, G.** (2015). *Tussen conflict en consonantie. Fundamenteal-theologische kanttekeningen bij de verhouding van geloof en wetenschap.* Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Brink, van den, G.** (2017). *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie* Zoetermeer: Boekencentrum.
- Hodge, Ch.** (1874). *What Is Darwinism?* New York: Scribner.
- Mortenson, T en Ury, T.H.** (red.) (2010). *Coming to Grips with Genesis: Biblical Authority and the Age of the Earth.* Green Forest: Master Books.
- Orr, J.** ([1911]). Science and the Christian Faith. In *The Fundamentals. A Testimony to*

the Truth, volume 4. Chicago: Testimony Publishing Company, 91-104. **Paul, M.J.** (2017). *Oorspronkelijk. Overwegingen bij schepping en evolutie* Apeldoorn: Labarum Academic. **Schindewolf, O.H.** (1993). *Basic Questions in Paleontology: Geologic Time, Organic Evolution, and Biological Systematics* Chicago: University of Chicago Press.

Warfield B.B. (2000). *Evolution, Scripture, and Science: Selected Writings* M.A. Noll en D.N. Livingstone (red.) Grand Rapids: Baker.

Whitcomb, J.C. en Morris, H.M. (1961) *The Genesis Flood; The Biblical Record and Its Scientific Implications* Phillipsburg, NJ: Presbyterian and Reformed Publishing Company.